




CENTER OF  
ANALYSIS OF  
INTERNATIONAL  
RELATIONS


**TƏHLİL**

## **Müasir dövrdə ABŞ-Avropa təhlükəsizlik tərəfdaşlığının transformasiyası**

**Yunis Qurbanov**

**Fatimə Babayeva**

 Mirzə İbrahimov 8, Bakı, AZ1005, Azərbaycan

 (+994 12) 596-82-39, (+994 12) 596-82-41

 E-mail: [www.aircenter.az](http://www.aircenter.az), [info@aircenter.az](mailto:info@aircenter.az)

**İYUN 2026**

## Müasir dövrdə ABŞ-Avropa təhlükəsizlik tərəfdaşlığının transformasiyası

### Giriş

Müasir beynəlxalq siyasətdə Transatlantik təhlükəsizlik əlaqələri uzun illər global sabitliyin əsas sütunlarından biri hesab olunub. İkinci Dünya Müharibəsindən sonra yaranan və NATO vasitəsilə institutlaşan ABŞ–Avropa tərəfdaşlığı Soyuq Müharibə dövründə Sovet təhdidinə qarşı effektiv qoruyucu mexanizm rolunu oynamışdır. Lakin son on ildə, xüsusilə Rusiyanın Ukraynaya qarşı 2022-ci ildə başlayan genişmiqyaslı müdaxiləsi, Çin faktorunun güclənməsi və ABŞ-ın daxili siyasətindəki dəyişikliklər bu əlaqələrin ənənəvi formasını ciddi şəkildə dəyişdirməyə başlamışdır. Bu gün ABŞ–Avropa təhlükəsizlik tərəfdaşlığı transformasiya mərhələsindədir – bu, sadəcə taktiki düzəliş deyil, [strateji yenidənqurma](#) prosesidir.

Bu transformasiyanın bir sıra səbəbləri vardır. Rusiyanın Ukraynaya hücumu Avropada konvensional təhdidin yenidən canlanmasına səbəb olub və NATO-nun şərq cinahını ön plana çıxarıb. Müharibə Avropa ölkələrini ABŞ-dan asılı vəziyyətə salıb, eyni zamanda onları öz müdafiə qabiliyyətlərini artırmağa [məcbur edib](#). ABŞ-ın strateji diqqəti getdikcə Çinə və Hind-Sakit okean regionuna yönəlir. ABŞ-ın 2025-ci il [Milli Təhlükəsizlik Strategiyasında](#) Çin “[əsas rəqib](#)” kimi qeyd olunur, Avropa isə daha aşağı prioritetə keçir. Bu, Vaşinqtonun Avropadan daha çox öz təhlükəsizliyinə cavabdeh olmasını tələb etməsinə gətirib çıxarır. Donald Trampın ikinci administrasiyası (2025-ci ildən) “[burden-sharing](#)” siyasətini daha sərt şəkildə irəli sürür.

2025-ci il Haaqa sammitində NATO üzvləri müdafiə xərclərinin 2035-ci ilə qədər ÜDM-in 5%-nə çatdırılmasına razılaşıblar (3,5% əsas müdafiə, 1,5% infrastruktur və kibertəhlükəsizlik). Bu, Avropa ölkələri üçün ciddi yük olsa da, Tramp administrasiyasının uzun müddətdir səsləndirdiyi tələblərə cavab kimi [qiymətləndirilir](#). Avropa tərəfində isə strateji muxtariyyət (strategic autonomy) axtarırları güclənir. “[European pillar](#)” konsepsiyası çərçivəsində PESCO, Avropa Müdafiə Fondu və digər mexanizmlər vasitəsilə Avropa ölkələri NATO daxilində daha güclü və müstəqil sütun yaratmağa çalışırlar. Fransa və Almaniya kimi ölkələr bu prosesdə önə çıxır.

## Tarixi kontekst

ABŞ–Avropa təhlükəsizlik əlaqələrinin əsası İkinci Dünya Müharibəsindən sonra qoyulmuşdur. Müharibədən sonra dağılmış və iqtisadi böhran içində olan Avropanı kommunizm təhlükəsindən qorumaq və iqtisadiyyatını bərpa etmək məqsədilə ABŞ 1948-ci ildə [Marşal Planını](#) həyata keçirdi. Bu plan çərçivəsində Avropaya on milyardlarla dollar həcmində yardım göstərildi ki, bu da regionun sürətli iqtisadi inkişafına və siyasi sabitliyinə töhfə verdi.

İqtisadi əməkdaşlığın ardınca təhlükəsizlik sahəsində də addımlar atıldı. 1949-cu ildə Vaşinqton Müqaviləsi imzalanaraq [NATO](#) yarandı. Bu ittifaqın əsas məqsədi Sovet İttifaqının potensial təcavüzünə qarşı kollektiv müdafiə mexanizmi yaratmaq idi. ABŞ burada əsas rol oynayırdı: həm böyük hərbi qüvvələri ilə, həm də nüvə çətiri ilə Avropanın təhlükəsizliyini təmin edirdi.

“[Transatlantik bağ](#)” anlayışı məhz bu dövrdə formalaşdı və NATO-nun mərkəzində dayandı. Soyuq Müharibə illərində bu əməkdaşlıq həm Avropa üçün qoruyucu, həm də ABŞ üçün qlobal liderlik vasitəsi rolunu oynadı.

Soyuq Müharibənin bitməsindən sonra da bu [model](#) uzun müddət davam etdi. 1990-cı illərdə Balkan böhranlarında və 2000-ci illərin əvvəllərində Əfqanıstan əməliyyatlarında ABŞ və Avropa birgə hərəkət edirdi. 2010-cu il [NATO Strateji Konsepsiyası](#) bu ənənəvi tərəfdaşlığı hələ də əsas prioritet kimi təsdiqləyirdi. Sənəddə Transatlantik məsləhətləşmələr, kollektiv müdafiə və Avropa daxilində qabiliyyətlərin inkişafı vurğulanırdı. O zaman NATO hələ də əsasən regional təhlükələrə fokuslanmışdı, lakin qlobal əməkdaşlığa da açıq idi.

Lakin 2014-cü ildə Rusiyanın Krımı ilhaq etməsi və Donbasda münaqişəni başlatması ilə vəziyyət dəyişməyə başladı. Bu hadisələr NATO-nu Şərqi cinahının müdafiəsinə yenidən diqqət yetirməyə məcbur etdi. 2022-ci ilin fevralında Rusiyanın Ukraynaya qarşı genişmiqyaslı müdaxiləsi isə Transatlantik təhlükəsizlik arxitekturasını tamamilə yeni realıq qarşısında qoydu. Müharibə Avropada konvensional təhdidin qayıdışını göstərdi və NATO-nun kollektiv müdafiə mexanizmini yenidən [aktuallaşdırdı](#).

Bayden administrasiyası dövründə (2021-2025) [Transatlantik birliyin bərpasına](#) xüsusi diqqət yetirildi. ABŞ Ukraynaya böyük hərbi və maliyyə dəstəyi verdi, Avropa ölkələri ilə sıx koordinasiya qurdu.

Lakin 2025-ci ildə Donald Trampın ikinci administrasiyasının hakimiyyətə gəlməsi ilə “America First” prinsipi yenidən ön plana çıxdı. ABŞ Avropadan daha çox

məsuliyyət tələb etməyə başladı. “[Burden-sharing](#)” (yükün bölüşdürülməsi) məsələsi daha sərt şəkildə qoyuldu və NATO çərçivəsində Avropa ölkələrinin müdafiə xərclərini artırması tələb olundu.

Bu dəyişikliklər ənənəvi modeldən uzaqlaşaraq daha balanslı bir tərəfdaşlığa keçidi göstərir.

### **Transformasiya zərurəti**

Tarixi kontekstə nəzər saldıqda görünür ki, ABŞ–Avropa təhlükəsizlik əməkdaşlığı uzun müddət ABŞ-ın dominant rolu əsasında qurulsa da, son on ildə baş verən geosiyasi hadisələr bu modelin transformasiyasını zəruri etmişdir.

Bir çox Avropa ölkələri, xüsusilə Polşa, Baltıyanı dövlətlər, Almaniya və Rumıniya hərbi xərcləri artırmaq istiqamətdə ciddi addımlar atır. Məsələn, Polşa hərbi büdcəsini artıq [ÜDM-in 4%-dən](#) yuxarı səviyyəyə çatdırıb və onu daha da artırmağı planlaşdırır. Lakin bütün ittifaq üzvrə bu hədəfə çatmaq asan deyil. Bir sıra ölkələr (İspaniya kimi) istisnalar və ya [yumşaq şərtlər](#) tələb edir. ABŞ tərəfi isə kifayət qədər irəliləyiş olmayacağı təqdirdə Avropadakı qoşunlarının sayını azaltmaq və ya yerləşdirməni yenidən nəzərdən keçirmək təhdidini irəli sürür. Bu vəziyyət Avropa ölkələrini eyni zamanda həm narahat edir, həm də onları daha məsuliyyətli davranmağa [sövk edir](#).

Tramp administrasiyasının təzyiqi altında Avropa “[European pillar](#)” (Avropa sütunu) konsepsiyasını daha ciddi şəkildə inkişaf etdirməyə başlayıb. Bu, NATO daxilində Avropa ölkələrinin daha güclü və müstəqil rol oynaması deməkdir. Bəzi komandanlıq postlarının (məsələn, JFC Naples kimi) avropalılara verilməsi, birgə planlaşdırma mexanizmlərinin gücləndirilməsi bu istiqamətdə atılmış addımlardır.

Avropa İttifaqı səviyyəsində isə PESCO ([Permanent Structured Cooperation](#)), [Avropa Müdafiə Fondu](#) (EDF) və Strategic Compass kimi mexanizmlər vasitəsilə müdafiə sənayesi və qabiliyyətlərin inkişafı sürətlənir. Fransa və Almaniya bu prosesdə liderlik edir. “[Avropa ordusu](#)” ideyası tam reallaşmasa da, birgə layihələr, ortaq silah sistemlərinin yaradılması və sənaye əməkdaşlığı gündəmdədir. Bu axtarışlar NATO-nu zəiflətmək deyil, ittifaq daxilində daha balanslı struktura nail olmaq məqsədi daşıyır. Lakin praktikada hələ də ABŞ texnologiyasından və intellektual dəstəyindən güclü asılılıq qalır.

Rusiyanın 2022-ci ildə başlayan genişmiqyaslı müdaxiləsi Transatlantik əlaqələrə həm birləşdirici, həm də bölücü təsir göstərmişdir. Müharibənin ilk illərində ABŞ böyük

Ukraynaya hərbi və maliyyə dəstəyi verdi, Avropa ölkələri isə Rusiyaya qarşı sanksiyalar və Ukraynaya humanitar yardımda aktiv iştirak etdi. Lakin 2025-2026-cı illərdə ABŞ-ın yardımının məhdudlaşması (xüsusilə Tramp administrasiyasının prioritetləri dəyişdikdə) Avropanı daha çox məsuliyyət daşımağa məcbur etdi.

Böyük Britaniya, Polşa, Almaniya və Skandinaviya ölkələri Ukraynaya dəstəyi davam etdirir və öz ordularını modernləşdirir. Bu proses Avropanı birləşdirir, çünki Rusiya təhdidi hamı üçün ortaqdır. Eyni zamanda bölücüdür, çünki bəzi ölkələr (məsələn, Macarıstan və ya Slovakiya) daha ehtiyatlı [mövqe tutur](#).

ABŞ üçün Çin hələ də əsas strateji rəqib olaraq qalır. 2025-ci il Milli Təhlükəsizlik Strategiyasında (NSS) Çin "[pacing challenge](#)" kimi qiymətləndirilir və Hind-Sakit okean regionu prioritetdir. Bu, ABŞ-ın Avropadakı resurslarını məhdudlaşdırmasına səbəb olur. Vaşinqton Avropadan yalnız Rusiyaya qarşı deyil, Çinə qarşı da dəstək gözləyir – texnologiya məhdudiyyətləri, ticarət siyasəti və s. sahələrdə.

Avropa isə Rusiya təhdidini daha aktual hesab edir. Bu prioritet fərqi [Transatlantik münasibətlərdə](#) gərginlik yaradır. Bəzi Avropa ölkələri Çinlə iqtisadi əlaqələri qorumaq istəyir, ABŞ isə daha sərt siyasət tələb edir. Nəticədə ittifaq daxilində prioritetlərin uyğunlaşdırılması yeni çağırışa çevrilib.

Bu dörd istiqamət bir-biri ilə sıx bağlıdır və ABŞ–Avropa tərəfdaşlığını daha dinamik, lakin eyni zamanda daha qeyri-müəyyən vəziyyətə salır. Transformasiya risklər (NATO-nun zəifləməsi, Rusiya və Çinin bundan istifadə etməsi) daşısa da, Avropanın daha yetkin və məsuliyyətli təhlükəsizlik siyasəti yürütməsi üçün fürsət də yaradır. Gələcəkdə "[two-pillar NATO](#)" modeli – güclü ABŞ liderliyi ilə yanaşı, güclü Avropa sütunu – ən real perspektiv kimi görünür.

### **Başlıca risklər**

ABŞ–Avropa təhlükəsizlik tərəfdaşlığının transformasiyası müsbət imkanlar yaratmaqla yanaşı, ciddi çətinliklər və risklər də doğurur. Bu prosesdə ənənəvi etimad əlaqələri zəifləyir, struktur problemlər üzə çıxır və rəqib dövlətlər üçün fürsətlər yaranır. Əsas riskləri aşağıdakı kimi qruplaşdırmaq olar:

**Birincisi**, Transatlantik etimad böhranıdır. Donald Trampın ikinci administrasiyası dövründə səslənən kəskin ritorika və bəzi konkret məsələlər (məsələn, [Qrenlandiya](#) ilə bağlı gərginliklər) Avropa paytaxtlarında ciddi narahatlıq yaradıb. Trampın [NATO Nizamnaməsinin 5-ci maddəsinə](#) (kollektiv müdafiə) şərtlə yanaşması və müdafiə xərclərini ödəməyən ölkələri qorumaqdan imtina edə

biləcəyini açıq şəkildə bildirməsi ittifaq daxilində etimadsızlığı dərinləşdirib. Qrenlandiya məsələsi isə xüsusilə Danimarka və digər Avropa ölkələri ilə münasibətləri gərginləşdirərək, "[birlikdə müdafiə](#)" prinsipinin özünə kölgə salıb. Bu cür açıqlamalar və təzyiqlər Avropada "ABŞ-a nə qədər güvənə bilərik?" sualını aktuallaşdırır və uzunmüddətli əməkdaşlığa zərbə vurur.

**İkincisi**, Avropanın müdafiə sənayesinin zəifliyi və ABŞ texnologiyasına asılılığıdır. On illər boyu "[sülh dividendi](#)" siyasəti nəticəsində Avropa müdafiə sənayesi parçalanmış vəziyyətdə qalıb. İndi isə sürətli artım tələb olunur, lakin istehsal gücü, işçi qüvvəsi və innovasiya sahəsində çatışmazlıqlar var. Xüsusilə yüksək texnologiyalı sistemlərdə (qırıcı təyyarələr, raketlər, hava müdafiəsi və proqram təminatı) Avropa hələ də ABŞ-a güclü şəkildə bağlıdır. Bir çox Avropa ölkələri [F-35](#) kimi platformaları sifariş verib, lakin bu sistemlərin saxlanması, modernləşdirilməsi və proqram təminatı ABŞ-dan asılıdır. Bu vəziyyət strateji muxtariyyət axtarışlarını çətinləşdirir və transformasiya prosesində Avropanı həssas edir. PESCO və Avropa Müdafiə Fondu kimi təşəbbüslər müsbət addımdır, amma real nəticələr vermək üçün vaxt və əlavə investisiyalar tələb edir.

**Üçüncüsü**, Rusiya və Çinin bu bölünmədən faydalanma ehtimalıdır. Transatlantik gərginliklər Moskva və Pekin üçün fürsət pəncərəsi açır. Rusiya NATO daxilindəki fərqlərdən istifadə edərək ittifaqın birliyini sarsıtmağa, xüsusilə Şərq cinahında təzyiqləri artırmağa çalışır. Ukrayna müharibəsi kontekstində Rusiya Avropanın ABŞ-dan asılılığının zəiflədiyini görsə, hibrid və ya digər vasitələrlə yeni təhdidlər yarada bilər. Çin isə qlobal miqyasda ABŞ-ı zəiflətmək üçün Transatlantik fərqlərdən yararlanır – Rusiyaya dolayı dəstək verməklə, Avropanı iqtisadi cəhətdən özünə bağlamaqla və ya texnoloji rəqabətdə üstünlük qazanmaqla. Bu iki ölkənin strateji tərəfdaşlığı (Rusiya Avropada, Çin Asiyada diqqəti yayındırır) Transatlantik riskləri daha da artırır.

Ümumilikdə, bu çətinliklər transformasiyanı riskli edir. Əgər idarə oluna bilməsə, NATO-nun effektivliyi zəifləyər, Rusiya və Çin kimi aktorlar bundan istifadə edə bilər. Lakin eyni zamanda bu risklər Avropanı daha məsuliyyətli davranmağa və öz qabiliyyətlərini inkişaf etdirməyə sövq edən amil də ola bilər. Əsas məsələ koordinasiya və düşünülmüş siyasət yürütməkdir ki, transformasiya ittifaqı [zəiflətməsin](#), əksinə, daha dayanıqlı etsin.

## **Nəticə**

ABŞ–Avropa təhlükəsizlik tərəfdaşlığı hazırda ciddi transformasiya mərhələsində olsa da, tam dağılma təhlükəsi daşımır. Əksinə, bu proses əlaqələrin daha balanslı

xarakter almasına gətirib çıxarır. “[Burden-sharing](#)” tələbləri, Avropanın strateji muxtariyyət axtarışları və qlobal prioritetlərdəki dəyişikliklər nəticəsində NATO-nun gələcək strukturu getdikcə “[two-pillar](#)” modelinə – yəni güclü Amerika liderliyi ilə yanaşı, daha məsuliyyətli və qabiliyyətli Avropa sütununa doğru inkişaf edəcəyi gözlənilir. Bu modeldə ABŞ əsas nüvə qoruyucusu və qlobal aktor rolunu saxlayacaq, Avropa isə öz konvensional müdafiə qabiliyyətlərini əhəmiyyətli dərəcədə artıraraq ittifaq daxilində daha böyük paya sahib olacaq.

Bu transformasiya hər iki tərəf üçün mühüm fürsətlər yaradır. Avropa üçün bu, strateji yetkinləşmə və uzun illər davam edən asılılıqdan qismən çıxmaq imkanı deməkdir. Fransa, Almaniya, Polşa və digər ölkələrin son illərdə atdığı addımlar göstərir ki, Avropa artıq sadəcə “istehlakçı” deyil, təhlükəsizlik arxitekturasının [fəal iştirakçısına](#) çevrilmək potensialına malikdir. ABŞ üçün isə bu proses resursları və diqqəti Çin kimi strateji rəqibə qarşı Hind-Sakit okean regionuna yönəltməyə imkan verəcək.

Yekun olaraq qeyd etmək lazımdır ki, ABŞ–Avropa təhlükəsizlik tərəfdaşlığının transformasiyası tarixi zərurətdir. Bu proses uğurla idarə olunsa, Transatlantik ittifaqı daha dayanıqlı və gələcəyin çağırışlarına hazır vəziyyətə gətirə bilər. Əks halda isə ittifaq daxilində parçalanma riskləri qlobal sabitliyə ciddi təsir göstərəcək. Yaxın illərdə bu balansın necə formalaşacağı beynəlxalq münasibətlərin ən mühüm məsələlərindən biri olaraq qalacaq.

**Müəlliflər:**

**Yunis Qurbanov, Beynəlxalq Münasibətlərin Təhlili Mərkəzinin baş məsləhətçisi**

**Fatimə Babayeva, Beynəlxalq Münasibətlərin Təhlili Mərkəzində təcrübəçi**